

DRŽAVA I DRUŠTVO U HEGELA I LENJINA
(Filozofija prava i Država i revolucija)

Razmjerno je lako raspravljati o odnosu između Hegelovih i Marxovih pogleda na državu i društvo. Marx je bio u neposrednom odnosu s Hegelovom političkom filozofijom jer je u svojoj **Kritici 1843.**¹ za predmet rasprave uzeo najznačajnije Hegelovo političko-filozofsko djelo, njegovu **Filozofiju prava.**² O Marxovu odnosu prema Hegelovoj političkoj misli možemo dakle zaključivati ne samo sa stajališta njegove opće političke teorije, već i iz njegovih vlastitih ocjena metodologijskih ishodišta i konkretnih rješenja Hegelove filozofije države.

U težem smo položaju ako s Hegelom pokušamo usporediti **Lenjina** kao političkog mislioca. Lenjin, naime, nije iza sebe ostavio konkretnu kritiku Hegelove **Filozofije prava.** Ukoliko je tu problematiku posebno ocjenjivao, svoj je sud izrekao samo s obzirom na Hegelove poglede na filozofiju povijesti³, koju je ocijenio prilično negativno⁴. U svojem značajnijem političko-teoretskom spisu **Država i revolucija**⁵ Lenjin razmišlja o autentičnim Marxovim i Engelsovim pogledima na državu. Pri tom razvija on s jedne strane, svoje vlastite poglede na državu i revoluciju, s druge pak strane polemički opovrgava političku teoriju nekih najznačajnijih predstavnika II internacionale. O Hegelovoj političkoj filozofiji, u smislu da je prikaže ili neposredno kritički ocijeni, u tom djelu ne govori.

Pri ocjenjivanju Lenjinova odnosa prema Hegelovoj političkoj misli nastupa još jedna teškoća. Lenjin uopće nije poznavao neka bitna Marxova djela u kojima se on neposredno bavio Hegelovom političkom filozofijom. Na primjer, Lenjinu je bilo sasvim nepoznato kapitalno djelo »ranoga«⁶ Marxa, njegova već spomenuta **Kritika 1843, Ekonomsko-filo-**

¹ K. Marx, **Kritik des Hegelschen Staatrechts**, MEW 1, Dietz Berlin, 1956. (rukopis iz godine 1843, prvi put objavljen 1927).

² G. W. F. Hegel, **Grundlinien der Philosophie des Rechts**. Prvi put objavljena 1821, dakle prije 150 godina.

³ V. I. Lenin, **Filosofskie tetradi**, Soč. (IV izd.), tom 38, Moskva, 1958.

⁴ Vidi ibidem, str. 310.

⁵ V. I. Lenin, **Država in revolucija**, V. I. Lenin, Izabrana dela III, CZ, Ljubljana, 1949. (prvi put objavljeno 1918, napisano prije revolucije 1917).

zofski rukopisi⁶, a i Njemačka ideologija nije za njegova života bila u cijelosti objavljena⁷. Nedostupnost tih djela bila je možda uzrok što Lenjin u **Državi i revoluciji** analizu Marxovih nazora ne započinje tim djelima nego tek **Bijedom filozofije**⁸ i **Komunističkim manifestom**⁹, koju ubraja u »prvo djelo zrelog marksizma«.¹⁰

Iz navedenih činjenica nadaju se dva istraživačka problema. **Prvo**, je li Lenjin u **Državi i revoluciji**, s obzirom na to što nije poznavao spomenuta vrlo značajna Marxova djela, autentično interpretirao njegovu misao? **Drugo**, u kakvom je odnosu Lenjinova politička teorija, ako je razmatramo u njezinim bitnim temama, prema nekim vidovima Hegelove političke filozofije kako ju je on razvio u svojoj **Filozofiji prava**?

U ovom prilogu prvom problemu nećemo moći pokloniti veću pažnju. Budući da smo na drugome mjestu pokušali pokazati kako između političke misli »mladoga« i »zreloga« Marxa nema bitnog proturječja,¹¹ moramo se ovdje zadovoljiti hipotetičnom tvrdnjom, koju bi trebalo u pojedinostima dokazati, da se usprkos nekim, doduše, značajnim promjenama u Lenjinovoj **Državi i revoluciji** javljaju bitne teme i rješenja karakteristična za Marxovo poimanje politike.¹² Problem koji nas ovdje nadasve zanima — pri tom smo svjesni da možemo upozoriti samo na neke njegove vidove — odnosi se, dakle, na pitanje međusobnog odnosa između Hegelove i Lenjinove političke misli.¹³

⁶ Marx ih je napisao godine 1944. a prvi put su objavljeni godine 1932.

⁷ Marx i Engels radili su na njoj godine 1845—46, a u cijelosti je prvi put objavljena 1932.

⁸ Objavljeno 1847.

⁹ Prvi put objavljen 1848. (koautor Engels).

¹⁰ Lenin, *Država in revolucija*, str. 191.

¹¹ Vidi A. Bibič, »Civilna družba« in država pri Hegele in Marxu, Ljubljana, 1969 (ciklostil).

¹² Pri usporedbi Marxove i Engelsove političke teorije posebnu bi pažnju zaslužili osobito ovi problemi:

- a) odnos između spontanosti i svjesnosti;
- b) odnos između klase i partije-avangarde;
- c) država i nasilje;
- d) intelektualci i partija — klasa;
- e) društveno-ekonomska formacija kao kategorija povijesne analize društvenog i političkog razvoja i kao kriterij periodizacije povijesti;
- f) problem samoupravljanja;

U svojem djelu **Lenjin, Monografija njegove misli** (Veselin Masleša, Sarajevo, 1968, str. 320), Muhamed Filipović navodi ova značajna nova tematska područja Lenjinova društvenog mišljenja: 1) kompleks agrarnog pitanja i uloge seljaka u revoluciji uopće; 2) modifikacija kapitalizma u fazi imperijalizma; 3) problem revolucije u jednoj državi; 4) problem organizacije radničkog pokreta i njegova avangarda.

¹³ O tome među novim izvorima iz najrazličitijih ishodišta Rudi Supek: »Aktualnost Hegelove i Lenjinove misli«, Praxis 16—1970, str. 699—707. R. Tarchys, »Hegel as a Leninist«, cikl, referat na VIII kongresu IPSA (International Political Science Assotiation), München, 31. VIII — 5. IX 1970.

Hegelov doprinos političkoj teoriji malo je gdje tako očit kao što je to u njegovu dosljednom razlikovanju (**građanskog društva i (političke) države**).¹⁴ Iako Hegel terminom građansko društvo razmatra i probleme prava i države, ne smijemo previdjeti da je on naglasak stavio na cjelinu materijalno-ekonomskih odnosa, a država i pravo neki su funkcionalni dodatak koji obavlja bilo negativnu funkciju razrješavanja interesnih konflikata ili sprečavanja kršenja pravnog poretka (sudstvo), bilo da kao administracija (»policija«) obavlja pozitivnu funkciju intervencijom na području odgoja, podjele rada, pomoći siromašnima i slično.¹⁵ No, za građansko društvo nisu bitni izvanjski domašaji; ono što njemu daje temeljni pečat to je ono što Hegel naziva »sistemom potreba«. Građansko je društvo ono područje u razvoju »objektivnog duha« gdje čovjek nastupa kao **bourgeois**, kao biće potreba, kao nosilac rada i razmjene, kao subjekt vlasništva (imetka), kao pripadnik socijalnih strukturnih tvorbi (»staleža«), a i kao objekt bijede koja je po Hegelovoj oštromnoj interpretaciji bitni korelat bogatstva.¹⁶ Hegel sam najbolje pogađa ekonomsku bit svojeg poimanja građanskog društva kada kaže da upravo u »sistemu potreba« treba tražiti izvor političke ekonomije kao znanosti.¹⁷ Nasuprot toj sferi građanskog društva kao područja konflikata između partikularnih interesa postavlja Hegel **političku državu** kao sferu u kojoj dolazi do sinteze između pojedinačnog, posebnog i općeg interesa. Država kao **politička** država nije, po Hegelovu shvaćanju, instrument pojedinca ili neke društvene skupine,¹⁸ već »zbiljnost čudoredne ideje«¹⁹ koja u suvremenoj državi kao »konkretnoj slobodi« usklađuje posebne interese i opći interes.²⁰

Ovdje nas toliko ne zanima je li Hegel u konkretnoj izvedbi svojeg političkog modela ostvario taj »princip modernih država« kao realiziranu konkretnu slobodu. Da je u njega zamišljena ravnoteža države kao ekvilibrija između posebnog i općeg prevagnula u korist općeg, upozorio je s velikom uvjerljivošću Marx u svojoj **Kritici 1843**. No, ono što je nadasve zanimljivo to je konstatacija da je Hegel 1) oštro razlikovao sferu društva i države i 2) da je temeljni problem njegove političke filozofije bio kako da se oba područja integriraju u državi kao zajednici koja

¹⁴ Hegel razmatra **građansko društvo** u paragrafima 182—256. **Filozofije prava**. (Daljnji dio napomene razmatra problem prevođenja kategorije građanskog društva na slovenski, pa ga ne prevodim. Nap. prev.).

¹⁵ Tako Norberto Babbio označava funkciju države na području građanskog društva. Vidi njegovu raspravu »Hegel e il diritto«, *Rivista di filosofia*, 1—1970, str. 19. Treba spomenuti da je Babbio kritičan prema interpretacijama »građanskog društva« kao prije svega ekonomske kategorije. »Non e (-građansko društvo, A. E.)... una forma di società... ma una forma di Stato« (*Ibidem*, str. 18).

¹⁶ Hegel, u paragrafu 245. **Filozofije prava** apostrofira dijalektiku bogatstva i bijede.

¹⁷ *Ibidem*, napomena uz paragraf 189.

¹⁸ *Ibidem*, paragraf 258, napomena.

¹⁹ *Ibidem*, paragraf 257.

²⁰ Vidi *Ibidem* paragraf 260, gdje Hegel »principe modernih država« određuje kao skladnu sintezu između subjektiviteta i »supstancijalne« jedinstvenosti zajednice

sintetički nadilazi suprotnost između čovjeka kao privatne osobe i čovjeka kao političke osobe.

Lenjin je bio daleko od toga da izvodi državu iz ideje, te da je na taj način kao solidarističnu sferu izdiže iznad partikularnih načela društva. On je često s odobravanjem navodio Engelsovu kritiku »slijepog povjerenja u državu« koja je u Njemačkoj ušla u opću svijest.²¹ On se najviše približio neposrednoj kritici Hegelova poimanja biti države kada je s odobravanjem navodio Engelsovu konstataciju da slijepo povjerenje u državu izvire iz **filozofije** koja je u državi vidjela »ostvarenje ideje« ili »božje kraljevstvo na zemlji«. ²² Nije teško pogoditi da je to neposredno pogađalo upravo Hegelovo određenje države.

Ništa nije poznatije od Lenjinova metodološkog postupka koji je suprotstavio takvom Hegelovu poimanju. Određenje države sa stajališta klasne strukture društva za Lenjina je tako reći aksiom. Država je »proizvod i izraz **nepomirljivih** klasnih suprotnosti«, ²³ »organizacija nasilja za pokoravanje jedne klase«, ²⁴ ona je »stroj za pokoravanje jedne klase drugoj«, ²⁶ »organ gospodstva određene klase«. ²⁵

Obično se zadovoljavamo navođenjem tih i sličnih Lenjinovih karakteristika države a da ne postavljamo pitanje koje je značajno upravo sa stajališta vrednovanja odnosa između Lenjinove i Hegelove političke misli: naime, je li Lenjin problem države reducirao samo na njezinu neposrednu klasnu instrumentalizaciju, koja ne dopušta da njegovo shvaćanje politike obuhvati i problematiku odnosa između onih koji vladaju i kojima se vlada (usporedi Gramsci)? ili je pak i Lenjin poznavao problem dualizma između države i društva, koji je tako značajnu ulogu imao u Hegela i osobito u ranim djelima Karla Marxa?

Nema nikakve sumnje da je u središtu Lenjinova mišljenja bilo prije svega naglašavanje istovjetnosti između vladajuće klase i države, te njezine represivne funkcije prema izrabljivanoj klasi. No, u njegovu su mišljenju istodobno prisutni i aspekti koji na različite načine upozoravaju da je Lenjin bio svjestan ne samo razlike između države i društva u razmatranju pojedinih društvenih i političkih problema, već i na razini principa.

Lenjin na nekoliko mjesta u **Državi i revoluciji** pojmovno razlikuje ta dva termina i područja. Razlikovanje je najrazličitije u interpretaciji **Kritike Gothskog programa** kada govori da Marx prije svega uklanja zbrku koju je Gothski program unio u pitanje odnosa između **države i društva**.²⁷ Nadovezujući se na Engelsovo **Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države** govori on o »proždiranju svih društvenih snaga od

²¹ Vidi citat iz Engelsova predgovora **Gradanskom ratu u Francuskoj u Državi i revoluciji**, str. 245. Lenjin kritički spominje te »ugovore povezanosti« na raznim mjestima (?)

²² **Država i revolucija**, str. 245. Slov. prijevod govori o »ostvarenju ideje«.

²³ **Ibidem**, str. 176.

²⁴ **Ibidem** str. 192.

²⁵ **Ibidem**, str. 176.

²⁶ **Ibidem**, str. 245 — Lenjin ovdje citira Engelsovo određenje države.

²⁷ **Ibidem**, str. 251 (potcrtao A. B.).

strane razbojničke **državne vlasti**«. ²⁸ On također s naglašavanjem navodi Engelsove riječi iz Anti-Dühringa da se poslije socijalističke revolucije »**država** dokopava proizvodnih sredstava u ime cijelog **društva**«. S obzirom na socijalističko društvo, njegovo razlikovanje države i društva još je jasnije u tvrdnji: »dok ne nastupi 'viša' faza komunizma... **društvo** i **država najstrože** kontroliraju proizvode rada i mjeru potrošnje«. Lenjinova svijest da su društvo i država dva različita fenomena nazočna je ne samo u ovim i sličnim terminološkim izrazima, već i u označavanju države kao **posebne** organizacije, ³¹ **posebne** snage, ³² **posebnog** stroja ³³ koji stoji **iznad** društva.

II

Dakle na ovoj najopćenitijoj razini možemo tvrditi da državu i društvo razlikuje ne samo Hegel, već i Lenjin. Razlikovanje ima za obojicu u mnogo čemu različite posljedice, ali obojici naturava razmatranje nekih zajedničkih tema u kojima se na specifičan način reflektira dvojstvo države i društva. Prvo od tih zajedničkih pitanja razmatra problematiku **birokracije**.

U Hegelovoj **Filozofiji prava** birokracija ima ključni položaj. Iako zakonodavstvo ima zadatak da se u njemu ostvaruje logičko načelo **općenitosti**, a nasljedni monarh funkciju da kao **pojedinačna** volja stavi »točku na i«, ipak Hegel nijednu od tih dviju državnih vlasti ne postavlja u umnom i etičnom smislu tako visoko kao državno činovništvo. To je očito već iz raspoređivanja državnog činovništva u »opći stalež«, koji za predmet svoje djelatnosti ima »opći interes«. Najveća sinteza između posebnog i općeg postignuta je upravo u opstanku »vlasti i vlade«. Apoteoza državnog činovništva doseže vrhunac u Hegela kada ga on u aristotelovskom smislu karakterizira kao osnovni dio »srednjeg staleža« u kojem se izražava inteligencija naroda. ³⁵ Hegelovo uzdizanje birokracije bez sumnje je povezano s osobitim njemačkim prilikama u kojima je građanstvo bilo suviše krhko da bi moglo odigrati ulogu činioca **udruživanja**, kao što je to moglo u razvijenijim državama onoga doba. Istodobno treba naglasiti da se u Hegelovoj teoriji birokracije na specifičan način izražavao opći problem koji je proizlazio iz njegova postavljanja suprotnosti između građanskog društva kao sfere posebnih interesa i političke države kao područja općeg interesa. S povijesno-razvojnog stajališta, pak, ne smijemo zanemariti da je Hegel realistički zamijetio značajnu tendenciju u razvoju moderne države, koja se također u krutim oblicima verificirala u devetnaestom, a osobito u dvadesetom stoljeću i kojoj još danas ne vidimo kraja.

²⁸ Ibidem, str. 180 (potcrtao A. B.).

²⁹ Ibidem, str. 187 (potcrtao A. B.).

³⁰ Ibidem, str. 263 (društvo potcrtao A. B.).

³¹ Ibidem, str. 195.

³² Ibidem, str. 186.

³³ Ibidem, str. 248.

³⁴ Hegel, paragraf 215. **Filozofija prava**.

³⁵ Ibidem, paragraf 297.

Lenjin poklanja fenomenu birokracije također veliku pažnju. Kada (slijedeći Marxa i Engelsa) raspravlja o nastanku i razvoju države, čini mu se posebno važnim naglasiti da je državna moć ta koja »stoji iznad društva i (Lenjin citira Engelsa) što dalje, to se više otuđuje od društva«. ³⁶ U birokraciji i vojsci vidi on glavnu osobinu građanske države, ³⁷ a u ispunjavanju i utvrđivanju izvršne vlasti najizrazitiju crtu u razvitku građanske države novijeg doba. On posebno naglašava da se državna mašinerija i njezina represivna funkcija povećava u razdoblju prerastanja monopolskog kapitalizma u državnomonopolski kapitalizam. ³⁸ Takav razvoj građanske državnosti ne samo da ojačava državu kao posebnu moć, već također naturava metodu kojom se može realistički planirati revolucionarna akcija. Protiv države kao birokratske, centralizirane i militarizirane institucije u kojoj se sakuplja politička moć moguća je, po Lenjinu, samo metoda nasilne revolucije. ³⁹

Time je Lenjin, koji je u stanovitom smislu potvrdio Hegelovu konstataciju da se moderna država s vremenom sve više birokratizira, tu činjenicu procjenjivao drugačije nego Hegel. Iako potonjeg ne možemo optuživati za »totalitarizam«, ipak je teško zaniijekati da je svojim uzdizanjem birokracije kao osnovnog nosioca općeg interesa razotkrivao ne samo iluzornu prirodu te općenitosti, već je također posredno legitimirao tu općenitost kao racionalnu političku praksu u kojoj je birokracija kao posebni sloj tvrdila o sebi da je *prima causa* (Marx) svega što jest. Lenjin pak vidi u postojanju moderne državne birokracije prije svega fenomen političke alijenacije, a u procesu njezina sve većeg jačanja državne izvršne vlasti povećanje razdaljine između države i društva. Time se u Lenjina na poseban način zaoštrio problem pred kojim je zastao i Hegel: ako je za moderno doba značajno to da se država kao »javna« vlast otuđuje od društva, kakav bi tada trebao biti odnos »društva« prema državi da bismo mogli tvrditi da je čovjek prevladao političku alijenaciju? Na to pitanje Hegel je pokušao odgovoriti prije svega time što je tražio oblike u kojima bi građansko društvo sudjelovalo u političkoj državi. Lenjin, pak, u skladu sa svojim shvaćanjem da jačanje državnog aparata predstavlja sve veće otuđivanje države od društva, zahtijeva ne samo maksimalnu participaciju u okvirima načela političke demokracije (u građanskoj državi), već misli da se političko otuđenje može prevladati samo pod uvjetom da se izvede temeljita socijalna revolucija, u kojoj se ne bi radilo samo o modifikaciji odnosa između države i društva, nego o bitnom mijenjanju obih, što bi u perspektivi dovelo do komunizma kao zajednice bez države.

III

Bez obzira na razlike između Hegela i Lenjina u njihovim pogledima na bit države i društva, već je sama činjenica što oba priznaju postoja-

³⁶ Lenin, *Država in revolucija*, str. 177.

³⁷ Ibidem, str. 197.

³⁸ Ibidem str. 200—201.

³⁹ Ibidem, str. 206.

nje razlike između njih nužno zahtijevala **problem političke participacije** kao slijedeće zajedničko pitanje.

Na koji bi način trebalo društvo participirati u državi da bi se postigla integralna zajednica političke države, odnosno na koji način može društvo u njoj sudjelovati tijekom svojeg preobražaja i preobražaja države, kako bismo mogli govoriti o komunističkoj perspektivi kao o realnom povijesnom procesu?

U obojice se, dakle, ponajprije radi o njihovu odnosu prema načelu politike reprezentacije, te parlamentarizma i demokracije.

U svojoj mladosti **Hegel** je pod utjecajem antičkog polisa i jakobinskih ideja bio izraziti zagovornik neposredne demokracije. No, već u jenskom razdoblju, u kojem je u svoju filozofiju obuhvatio temeljne kategorije političke ekonomije, napustio je kriterij neposrednog sudjelovanja u političkom životu i postavio načelo reprezentacije kao osnovni, svjetsko-povijesni princip modernog doba.⁴¹ I u **Filozofiji prava** ostao je vjerran tom načelu. Dok u njoj pobija **demokraciju** kao oblik države, koja je imala stanovit smisao u antičkom svijetu,⁴² zahtijeva on u smislu modernog načela subjektiviteta da opća stvar ne postoji samo »po sebi« već i »za sebe«.⁴³ Ovo »za sebe« opće stvari ne realizira se niti kao neposredna volja naroda koji »ne zna što želi«,⁴⁴ niti u **općem predstavničkom načelu** koje bi se trebalo ostvariti pomoću općeg biračkog prava, već pomoću posredničke uloge staleža (praktički buržoazije i plemstva) zasnovanih na »potrebama i radu«. Samo na taj način, misli Hegel, može se ono što je »u državi **zbiljski** posebno povezati s općim«.⁴⁵

Prelazilo bi okvire ovog priloga da pokažemo (vidi o tome **Marxovu Kritiku 1843.**) kako se Hegel zapleo u proturječje sa samim sobom kada je u takvoj koncepciji posebne **interesne participacije** u političkoj državi zahtijevao od poslanika da misle sa stajališta **općeg interesa**, te da je njegova organska koncepcija narušavana zbog sudjelovanja u zakonodavstvu ne samo monarha, već i birokracije, kojoj je Hegel pripisivao sposobnost da zna što je istinski opći interes.

Usprkos toj tendenciji da participaciju društva pri odlučivanju o općoj stvari svede na formalnost, ipak je Hegelovo inzistiranje na tome da se u političkoj državi posredovanjem staleža čuvaju i posebni interesi društva, najbolji dokaz za pogrešnost one interpretacije njegove političke filozofije koja pod svaku cijenu želi u njoj vidjeti prethodnicu modernog »totalitarizma«.

Što se tiče **građanske države**, **Lenjin** je u **Državi i revoluciji** zagovarao dosljedno izvođenje općeg predstavničkog načela, ali je istodobno upozoravao na granicu koju parlamentarni sistem predstavlja sa stajališta zbiljske participacije društva u državi. Kao i Hegel — samo s tom raz-

⁴⁰ *Über die wissenschaftlichen Behandlungarten des Naturrechts* iz godine 1802.

⁴¹ Vidi Hegel, *Die Verfassung Deutschlands*, kasnije objavljeni rukopis iz godine 1802.

⁴² Vidi *Grundlinien der Philosophie des Rechts*.

⁴³ Ibidem, paragraf 302.

⁴⁴ Ibidem, paragraf 301, napomena.

⁴⁵ *Država i revolucija*, str. 214. Vidi i str. 282, 293, 191.

likom što u tome nije vidio realiziranu ideju integrirane ljudske zajednice — on je ustanovio da je sudjelovanje predstavnika društva u parlamentu formalno. Iza općeg interesa, koji bi parlament trebao ostvariti, skriva se s jedne strane vlast buržoazije, s druge pak strane pritisak birokratizirane državne strukture. Značajne odluke ne donose parlamenti, već »ministarstva, kancelarije, štabovi«. ⁴⁵

No, kao politički realist on usprkos tome nije negirao potrebu da predstavnici radničke klase iskoriste parlamentarne tribune za provođenje svojih interesa. ⁴⁶ U suprotnosti s anarhistima koji su odbijali svako političko djelovanje, on je mislio da je i politika važan činilac društvenog razvitka. U suprotnosti s Hegelom, koji je politiku uzdizao kao najviše zajedništvo, ali je pri tom otklanjao **demokraciju**, Lenjin je prihvaćao demokraciju kao oblik »od ogromnog značenja«. ⁴⁷ Pri tom treba naglasiti da Lenjin nije sužavao demokraciju, kao što je to karakteristično za Hegela, na neposrednu demokraciju u antičkom smislu, već je u njoj vidio širi pojam, tako da je njime obuhvatio kako određeni oblik političkog sudjelovanja u prijelazu od feudalizma ka kapitalizmu, tako i oblik političkog sistema u prijelazu od kapitalizma ka komunizmu. ⁴⁷

Po svojoj prirodi demokracija je proturječna: kao oblik države znači ona sistematsku i organiziranu upotrebu nasilja protiv čovjeka, ⁴⁸ s druge pak strane svojim načelom formalne jednakosti, koje je u uvjetima najamnog iskorištavanja čak i u demokratskoj republici »demokratizam za manjinu, samo za imućne klase, samo za bogataše«, ⁵⁰ omogućava ona radničkoj klasi da se udruži i sakupi svoju energiju za revolucionarno djelovanje. ⁵¹ Problem demokracije, koji je za Hegela u **Filozofiji prava** u biografskom kao i svjetsko-povijesnom značenju bio prošlost, Lenjin time povezuje s budućnošću, tj. s problemom revolucije i socijalizma.

IV

Konstatacije: 1) da je država moć iznad društva; 2) da razvoj suvremenog kapitalizma ojačava državu kao represivnu snagu; 3) da je čak demokratska republika u ovom povijesnom sklopu prije svega oruđe klasnih interesa — dovele su Lenjina do toga da je oslanjajući se pri tom osobito na Marxovu analizu iskustva Komune i na neka druga Marxova i Engelsova djela, izvanredno zaoštrio pitanje odnosa između **revolucije** i **države**. Njegovo tematiziranje tog pitanja za nas je utoliko značajnije što je u njemu, pored nekih bitnih novih motiva, obuhvaćeno i razmišljanje koje se na novoj razini nadovezuje na dosad razmatrane usporedne teme.

⁴⁶ Ibidem, str. 279. Vidi i Lenin, »Levičarstvo« in otroška bolezen komunizma.

⁴⁷ **Država in revolucija**, str. 265.

⁴⁸ Ibidem, str. 245.

⁴⁹ Lenjin na više mjesta u »Državi i revoluciji« naglašava da je demokracija oblik **države**. Vidi npr. 265, 248.

⁵⁰ Ibidem, str. 252.

⁵¹ Ibidem, str. 265—266.

Prva posljedica koja za Lenjina proizlazi iz njegove oznake suvremene države kao birokratizirane i militarizirane ustanove otuđene od društva jest ta da revolucija ne može naprosto preuzeti stari državni aparat, već ga mora, po uzoru na Komunu, »razbiti«. ⁵² Ta činjenica čini se Lenjinu ne kao neka periferna značajka, već »temeljni, osnovni doseg marksističkog učenja o državi«. ⁵³ Razbiti državni aparat ne znači za njega u prvom redu, kakav utisak bismo mogli steći, upotrijebiti nasilje; taj moment prisutan je dakako u toj metafori, ali čini se da je mnogo manje važan od misli da državu u njezinoj institucionalnoj strukturi treba tako izmijeniti da će prestati biti gospodar društva. »Razbijanje« nema samo destruktivni sadržaj, već konstruktivni.

Predmet »razbijanja« u prvom je redu birokratski, policijski i vojnički aparat starog društva u kojem je njegovo otuđenje najviše utjelovljeno. ⁵⁴ Razbijanje, pak, odnosi se i na druge institucije »političke države« koje su dosad ograničavale sudjelovanje u politici. ⁵⁵

Lenjin ne misli da bi društvo poslije revolucije preko noći postojalo bez »aparata«. Ali on očekuje da će revolucija uspostaviti »demokratskiji« aparat. ⁵⁶ Položaj i uloga **činovništva** promijenit će se tako da će se također bitno preobraziti sama država kao i njezin odnos prema društvu. Lenjin s velikim naglaskom navodi Marxovu misao (u povodu Komune) »da bi opće izborno pravo trebalo služiti narodu organiziranom u komune na onaj način kao što individualno pravo izbora služi svakom poslodavcu: da izabere radnike, nadzornike i knjigovođe za svoje poduzeće«. ⁵⁷ Lenjin također s odobravanjem navodi Engelsov citat da se radnička klasa »mora osigurati i od svojih vlastitih poslanika i činovnika«. ⁵⁸ Državno se činovništvo mijenja u pukog »izvršioca naših (tj. radničkih, A. B.) narudžbi«. ⁵⁹ Da bi se to postiglo, potrebno je ne samo da se državni činovnici učine »odgovornima, da se oni mogu opozivati te da su skromno plaćeni«, već je također nužno da državne funkcije budu pojednostavljene jer će ih s vremenom obavljati »svi redom«, tako da će »na kraju otpasti kao posebne funkcije posebnog sloja ljudi«. ⁶⁰

Lenjinovu koncepciju **diktature proletarijata**, koja je također značajna za njegovo razumijevanje odnosa između države i društva poslije revolucije, treba shvatiti u kontekstu takvog ishodišta. Kao pojam koji je također preuzeo od Marxa, ona je za njega bila tako važna da ju je postavio kao specifičnu razliku marksističkog klasnog poimanja države. ⁶¹ I s obzirom na taj pojam moglo bi se učiniti, kad ga ne bismo uključili u kontekst cjelokupnog Lenjinova razumijevanja odnosa između države

⁵² Ibidem, 196, 206, 222 i *passim*.

⁵³ Ibidem, str. 253.

⁵⁴ Ibidem, str. 266.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, str. 213.

⁵⁸ Ibidem, str. 243.

⁵⁶ Ibidem, str. 266.

⁵⁹ Ibidem, str. 217.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, str. 202.

i društva, da je ono bitno u njemu nasilje.⁶² Taj vid tog problema, koji je Staljin kasnije brutalno eksploatirao, bez sumnje je prisutan u autora **Države i revolucije**. Ali ne smijemo previdjeti i drugu stranu Lenjinova poimanja diktature proleterijata: naime onu u kojoj on (oslanjajući se na **Komunistički manifest**) diktaturu proleterijata određuje na ovaj način: »Država — to je proleterijati organiziran kao vladajuća klasa.«⁶³ Time se diktatura proleterijata ne iscrpljuje u upotrebi nasilne metode (protiv buržoazije), već je njezina bit izrazito participativne naravi: ona znači cjelinu onih društvenih i političkih odnosa kojima se proleterijati uvodi kao zbiljska vodeća snaga socijalističkog društva. To, da je takvo objašnjenje Lenjinova poimanja diktature proleterijata pravilno potvrđuju i njegovi pogledi na demokraciju u socijalističkom društvu. Proces oblikovanja socijalizma po njemu je bitno povezan sa širenjem i produbljavanjem demokracije u njemu. To doduše ne isključuje ograničavanje slobode izrabljivača, protiv koje je, kao protiv manjine, upravo uperena diktatura proleterijata, ali koja istodobno znači »demokraciju za narod, za većinu.«⁶⁵ Budući da je krajnji cilj da državne funkcije obavlja većina i konačno svi, u prijelaznom razdoblju nužno će živjeti neki oblici »primitivnog« demokratizma (tj. neposredne demokracije).⁶⁶ Kada će upravljati svi redom, neće upravljati nitko.⁶⁷ Tako će postepeno nestati potreba za svakim vladanjem, a iz društva će uklanjanjem klasa nestati i nasilje nad ljudima i pokoravanje čovjeka čovjeku.⁶⁸ Kada će se dosegnuti to stanje, »odumrijet će« ne samo državno činovništvo i država, već i demokracija. Pojedinaac i društvo zaživjet će u istinskoj slobodi koja će također biti zbiljska jednakost ljudi, koji će raditi iz užitka prema svojim sposobnostima, a trošiti prema svojim potrebama (komunizam).

V

Možda će se činiti da je za usporedbu Hegelovih i Lenjinovih pogleda na društvo i državu bilo nepotrebno što smo se, makar i kratko, zadržali pri Lenjinovim pogledima na neke bitne crte razvoja socijalističkog društva. Nije li očito da je krajnji horizont Hegelove **Filozofije prava** građanski kozmos, a horizont Lenjinove **Države i revolucije** komunističko društvo? Ma koliko to bila istina, bilo je kratko naznačavanje Lenjinovih pogleda na povijesnu perspektivu ipak potrebno danas zbog dva razloga: u njemu se zorno potvrdilo da je u Lenjinovu političkom mišljenju aktuelan ne samo odnos klase — država, već i država — društvo. Upravo njegova teorija o »odumiranju« države pokazuje, naime, veliku angaži-

⁶² Tako to objašnjava u najnovije vrijeme E. Vollrath. **Lenin und der Staat**, Wupertal 1970. Suprotno P. Vranicki, **Historija marksizma**, Zagreb, 1961.

⁶³ **Država in revolucija**, str. 192.

⁶⁴ Ibidem, str. 245.

⁶⁵ Ibidem, str. 255. Vidi i str. 203.

⁶⁶ Ibidem, str. 211, 282.

⁶⁷ Ibidem, str. 283.

⁶⁸ Ibidem, str. 268, 248.

ranost za to da se u političkom sistemu socijalizma, usporedo s ograničavanjem klasne strukture društva, proširuje politička participacija, što istodobno znači da se područje države kao posebne moći nad društvom sužava u prilog sve većoj participaciji samog društva u politici.

Kratak prikaz Lenjinovih pogleda na razvitak socijalističkog društva bio je potreban i zbog toga da bi nam se jasnije pokazala temeljna intencija njegova političkog mišljenja, koja na svoj način pokazuje udaljenost kao i bliskost njega i Hegela. Ta intencija je — **sloboda**. Hegelova **Filozofija prava** zapravo je filozofija slobode koja svoje puno ostvarenje postiže kao integrirana zajednica u **konkretnoj slobodi** u državi. I Lenjinova **Država i revolucija** svojevrsna je teorija slobode. Ali, za razliku od Hegela, Lenjin u državi nije vidio maksimum slobode, već njezino ograničavanje. Država i sloboda za Lenjina su kao iza Engelsa i Marxa pojmovi koji se isključuju. Kako dugo postoji država, postojat će i ugnjetavanja — nesloboda. Tek u komunističkom društvu, u kojem više ne bude države, bit će moguće govoriti o pravoj slobodi.⁶⁹

VI

Hegelovo i Lenjinovo političko mišljenje nismo uspoređivali s namjerom da prvoga » uništimo« drugim, ili drugog »obezvrijedimo« prvim. **Filozofija prava** kao i **Država i revolucija** djeca su svojeg vremena. Oba djela odgovarala su na izazove povijesnog trenutka. Svako svojega, a ne našega. Zbog toga nas niti Hegelova politička filozofija, niti Lenjinova politička teorija ne mogu lišiti novog traženja, novih pitanja i novih odgovora. Ali kao velika djela koja su odjek vremenu ne samo povijesno-kronološki, već povijesno-epohalno — govore ona i našem vremenu, ukoliko još živimo u znaku njihova epohalnog ispitivanja i traženja. Za suvremenost, za znanost, kao i za praksu, njihova uznemirenost nad otuđenošću čovjeka od zajednice još nije zastarjela.

Iako su oni zajednicu različito shvaćali, ne možemo tvrditi da je usklađena povezanost individualne slobode i društvenog života danas manji problem nego što je to bio u njihovo vrijeme.

Nijedno društvo suvremenog svijeta ne živi još u izobilju, a sva žive u bogatstvu potreba koje nisu sasvim bogate. Hegel i Lenjin pokušali su, svak u svojem obzoru, uključiti motiv potreba u svoju filozofiju slobode. Smijemo li reći da današnje vrijeme primjereno zadovoljava elementarne ljudske potrebe, ili da primjerno oblikuje i zadovoljava više ljudske potrebe?

Ako komunizam određujemo kao razvoj čovjekovih sposobnosti i zadovoljavanje njegovih istinskih potreba, je li suvremena socijalistička teorija i praksa dovoljno angažirana u konkretnoj realizaciji tog projekta?

Horizont Hegelove **Filozofije prava** jest sloboda u političkoj državi (koja čuva privatno vlasništvo, nejednakost, klase i sve što proizlazi iz prihvatanja pozicije političke ekonomije). Horizont Lenjinove **Države i revolucije** jest sloboda u komunističkom društvu bez države i bez robne

⁶⁹ Ibidem, str. 255.

proizvodnje. Ali na »prijelazu« od političke države u komunističko društvo susrećemo se s realnošću nekih kategorija i odnosa »građanskog društva« kao s realnošću politike kao »posebne moći«. Oboje zahtijeva **medijaciju** između posebnih interesa i općeg interesa, koju je Hegel (u svojem obzoru) osjetio kao bitni problem. Lenjinova koncepcija sovjeta bavila se istim pitanjem (u okviru njegova temeljnog revolucionarnog stajališta). U toj pak koncepciji od ključnog je značenja i njegova **teorija partije** koja, kao vodeća snaga koja je »u« klasi i »iznad« klase istodobno, izražava temeljno proturječje društva na »prijelazu«, koje je opterećeno horizontom »buržoaskog prava«.

Sa slovenskog preveo Hotimir Burger

---

^x Vidi osobito Lenjinov komentar Engelsova pisma Bebelu, ibidem, str. 231 ss. Vidi još ibidem, str. 188, 252, 254—55, 261.